

Friedreich ataksi

Iselin Marie Wedding
Overlege/PhD
Nevrologisk avdeling
Oslo Universitetssykehus, Ullevål

Fagdag Frambu 18.01.24

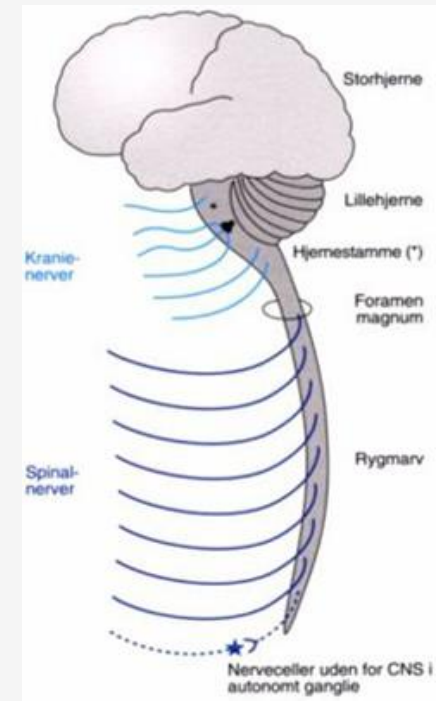
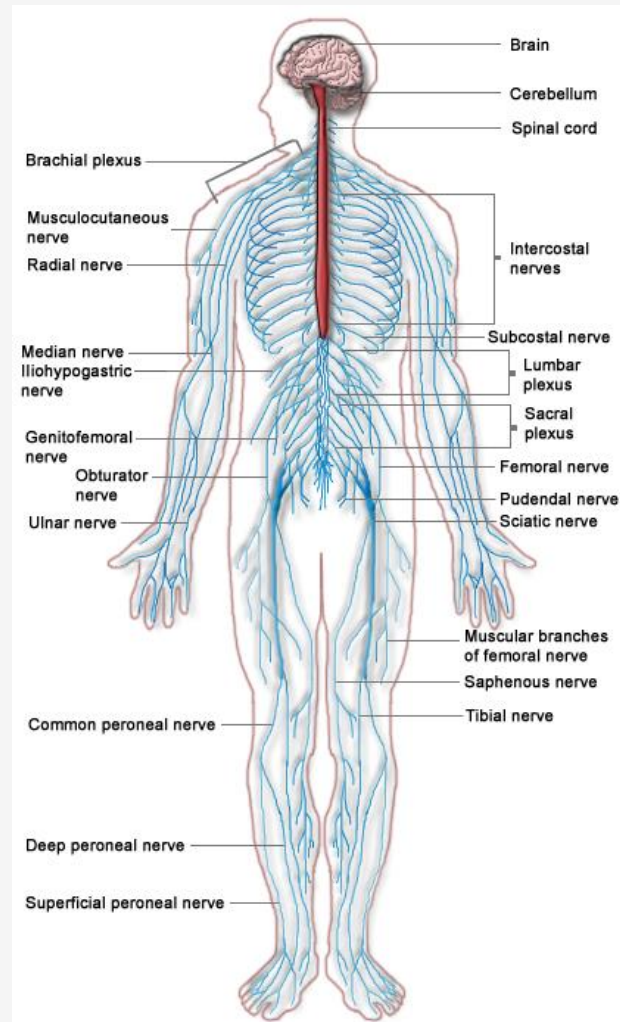
Disposisjon

- Hva er Friedreich ataksi
  - Genetikk/sykdomsutvikling
  - Symptomer
  - Diagnostikk
  - Friedreich ataksi i Norge
- Behandling og oppfølging
  - Medikamentell – nye medisiner
  - Annen behandling
  - Oppfølging

Nervesystemets oppbygning

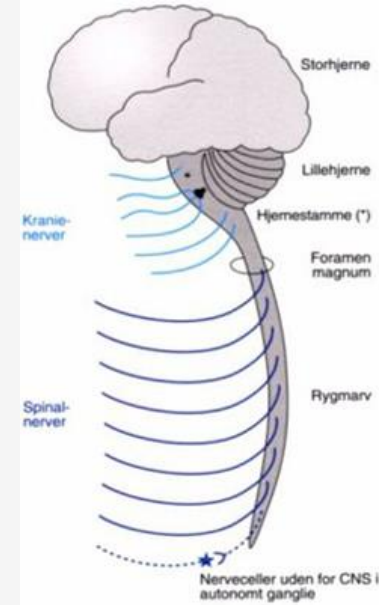
Rødt =
Sentralnervesystemet

Blått = Det perifere
nervesystemet

Ataksi

- Ataksi: ”uorden”
  - nedsatt evne til å utføre samordnede (koordinerte) hensiktsmessige bevegelser (uten at musklenes kraft er nedsatt)
  - Koordinasjon spesielt avhengig av lillehjernen og nervesignaler fra armer/ben
- Deles i to hovedtyper:
  - Cerebellær ataksi
    - skader av lillehjernen (*cerebellum*) eller hjernestammen som ”samordner” informasjon
  - Sensorisk ataksi
    - Sykdom i baner som leder sanseinformasjon fra armer og ben til hjernen (ryggmargens bakstrenger eller i perifere nerver)
      - Spesielt stilling av ledd - ”leddsans”

Arvelige ataksier

- Sjeldne
  - I Sør-Øst Norge forekomst 6.6/100.000
- Degenerative
- Mangfoldige
  - >100 ulike genetiske årsaker beskrevet hittil
- Friedreich ataksi den hyppigste arvelige ataksi i den vestlige verden

Arvelige ataksier

- Kan inndeles etter arvegang
  - Dominante (SCA 1-40)
  - Recessive
  - X-bundede

Arvegang

Dominante sykdomsgener

Syk far

Frisk mor

Syk
sønn

Syk
datter

Frisk
sønn

Frisk
datter

Recessive sykdomsgener

Frisk far bærer

Frisk mor bærer

Syk
sønn

Frisk
datter
bærer

Frisk
sønn
bærer

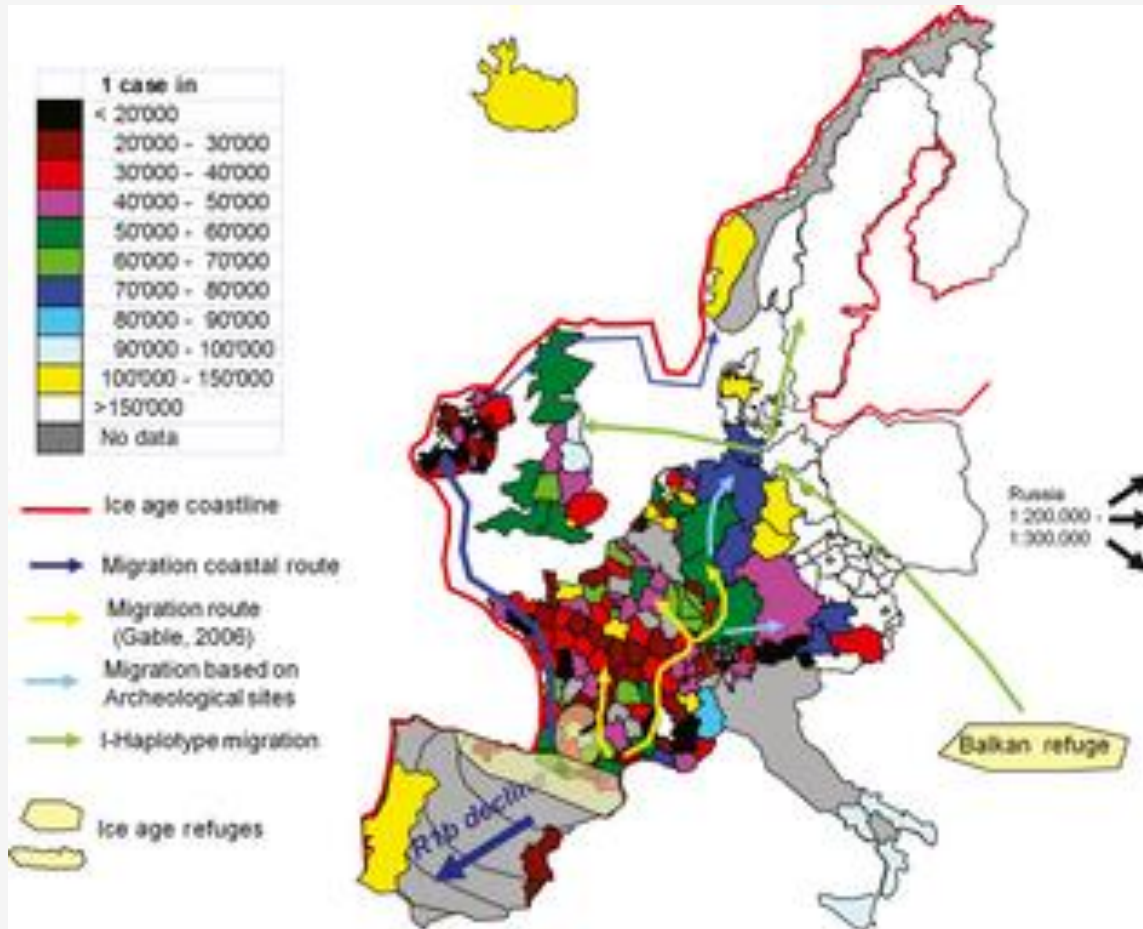
Frisk
datter

Friedreich ataksi (FRDA)

- Recessiv arvegang
- Prevalens/forekomst 1/20.000-50.000 blant kaukasere
- Hyppigste arvelige ataksi (sjelden i Asia/Afrika)
  - 75% av alle arvelige ataksier med debut < 25 år
- Bærerfrekvens (ett sykt gen, men ikke syk) 1/60 – 1/110 i Europa

Forekomst av Friedreich ataksi og R1b haplotype i Europa

Estimert forekomst basert på R1b haplotype i Norge:
1/208 860

Friedreich ataksi i Norge?

Friedreich ataksi i Norge

Wedding et al. *Orphanet Journal of Rare Diseases* (2015) 10:108
DOI 10.1186/s13023-015-0328-4

RESEARCH

Open Access

Friedreich ataxia in Norway – an epidemiological, molecular and clinical study

Iselin Marie Wedding^{1,3*}, Mette Kroken², Sandra Pilar Henriksen¹, Kaja Kristine Selmer^{2,3}, Torunn Fiskerstrand^{4,5}, Per Morten Knappskog^{4,5}, Tone Berge¹ and Chantal ME Tallaksen^{1,3}

Epidemiologiske resultater

Hele landet: 29 pasienter

23 etnisk norske
3 fra andre europeiske land
3 fra ikke-europeiske land

Prevalens: 1/176 000

Etnisk norske: 1/191 000

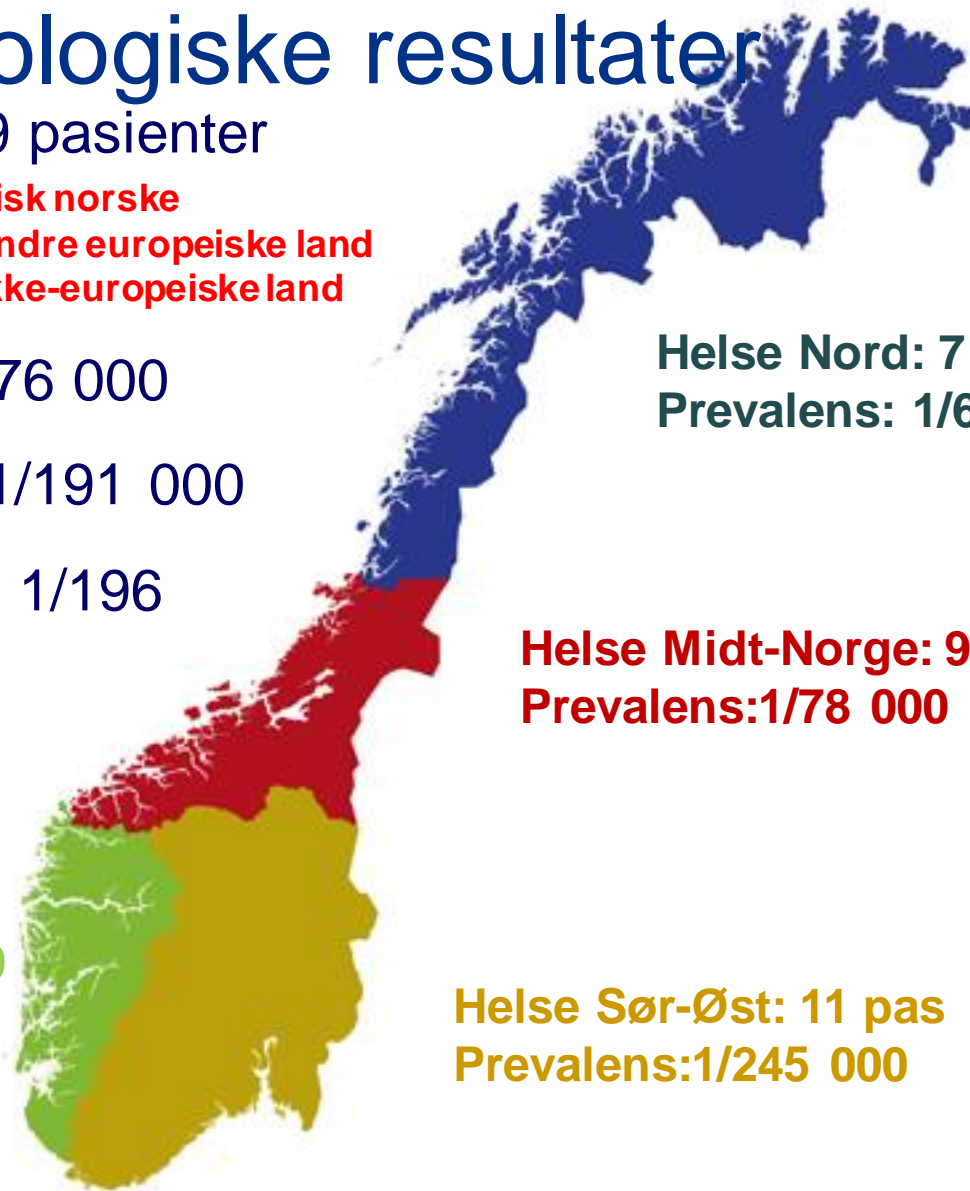
Bærerfrekvens 1/196

Helse Vest: 2 pas
Prevalens: 1/500 000

Helse Nord: 7 pas
Prevalens: 1/67 000

Helse Midt-Norge: 9 pas
Prevalens: 1/78 000

Helse Sør-Øst: 11 pas
Prevalens: 1/245 000

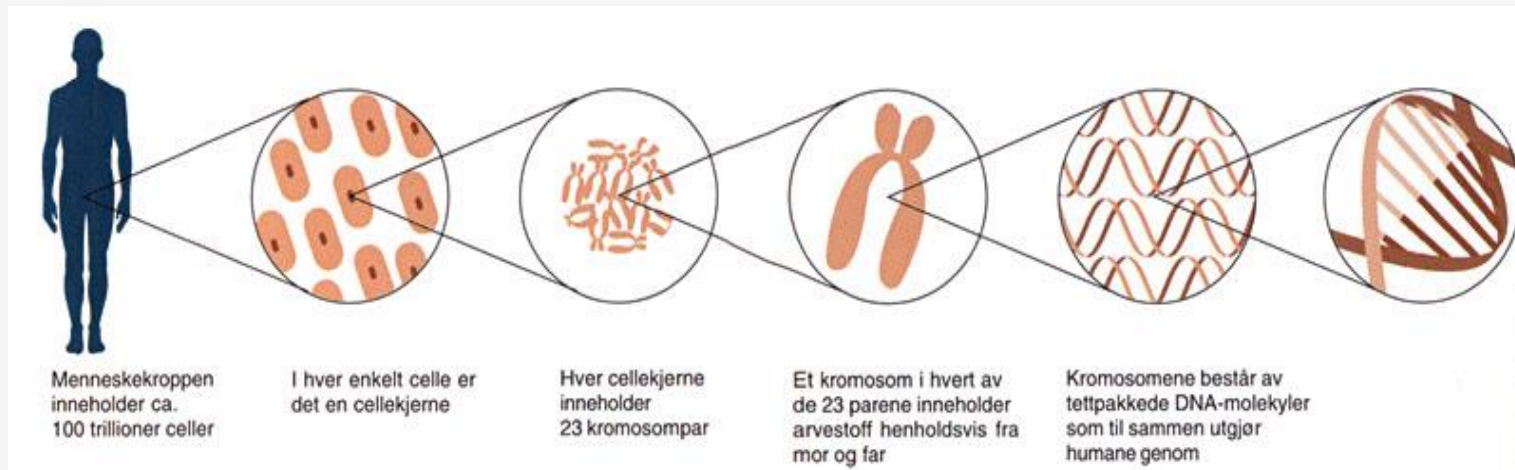

Friedreich ataksi

- Nicolaus Friedreich (1825-1882)
- Nevrolog og patolog ved Universitetet i Heidelberg
- Beskrev Friedreich ataksi i 4 større artikler 1863-1877
  - Første beskrivelse av arvelig ataksi
- *Ueber degenerative Atrophie der spinalen Hinterstränge* In Virchow's Archiv für pathologische Anatomie und Physiologie und für klinische Medicin, Berlin, (A) 26: 391, 433; 1863.
- *Ueber Ataxie mit besonderer berücksichtigung der hereditären Formen.* In Virchow's Archiv für pathologische Anatomie und Physiologie und für klinische Medicin, Berlin, 1863.
- *Ueber progressive Muskelatrophie, über wahre und falsche Muskelatrophie,* Berlin, 1873.

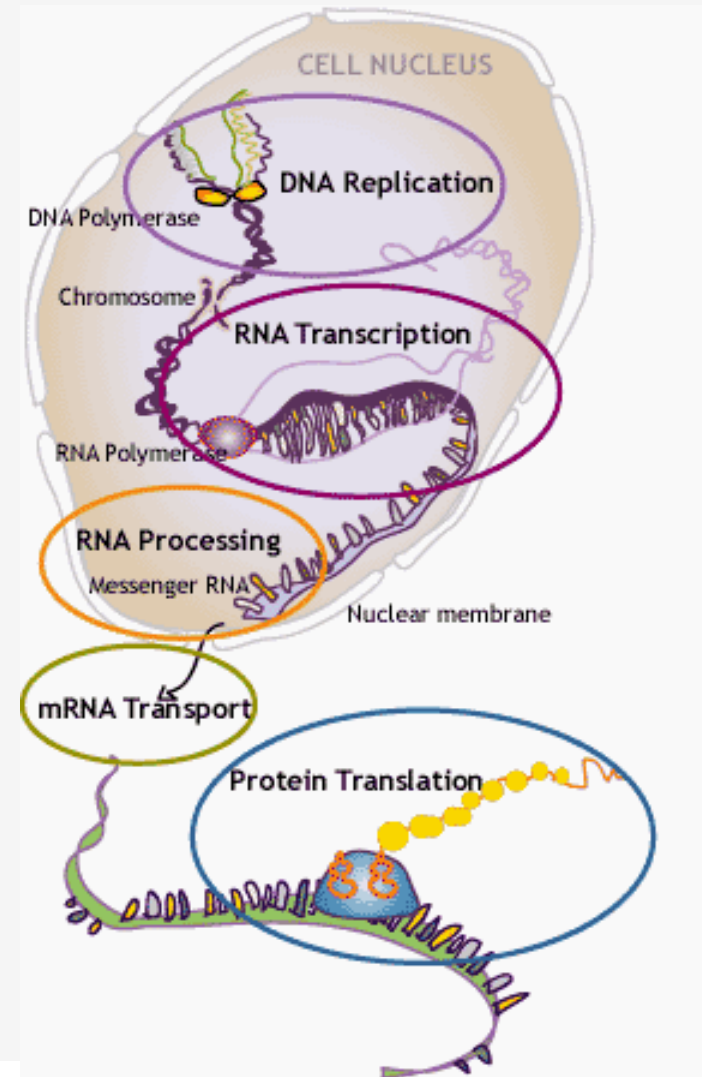
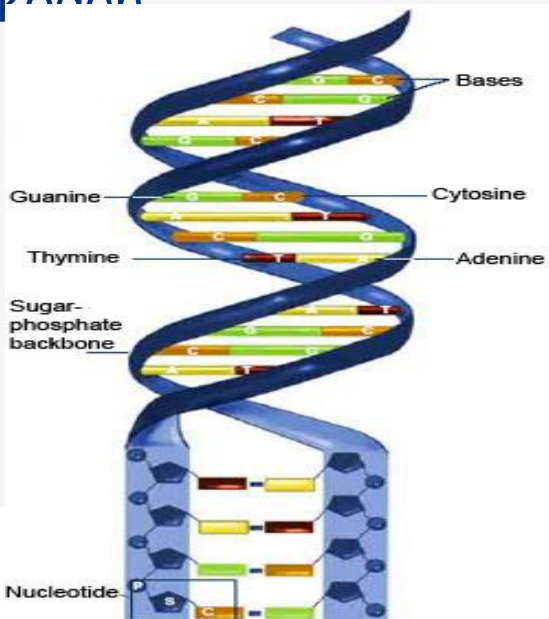
Genetikk

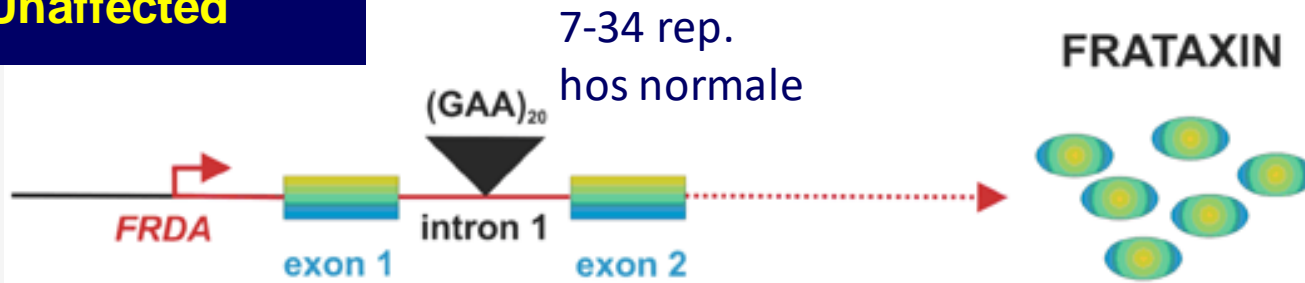
Genetikk

- Sekvens av tre og tre baser «G, C, A, T» forteller hvilken aminosyre som skal bygges på et protein
- En genfeil oppstår når det blir "feilstaving" av denne koden

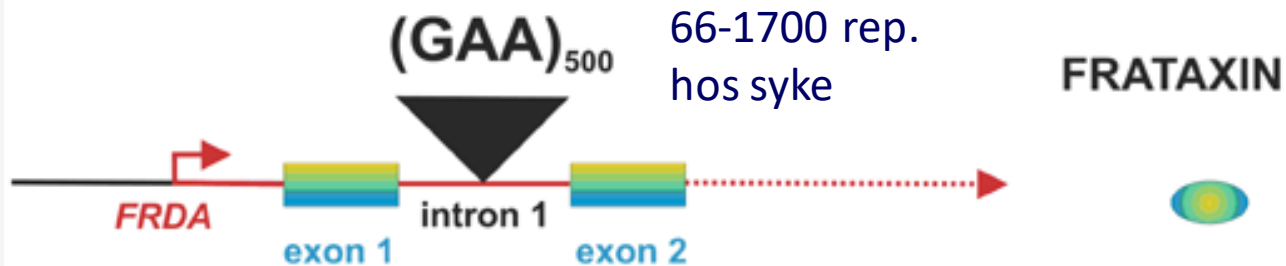

Triplett-mutasjon med utvidede GAA-repetisjoner

Unaffected

Friedreich's ataxia

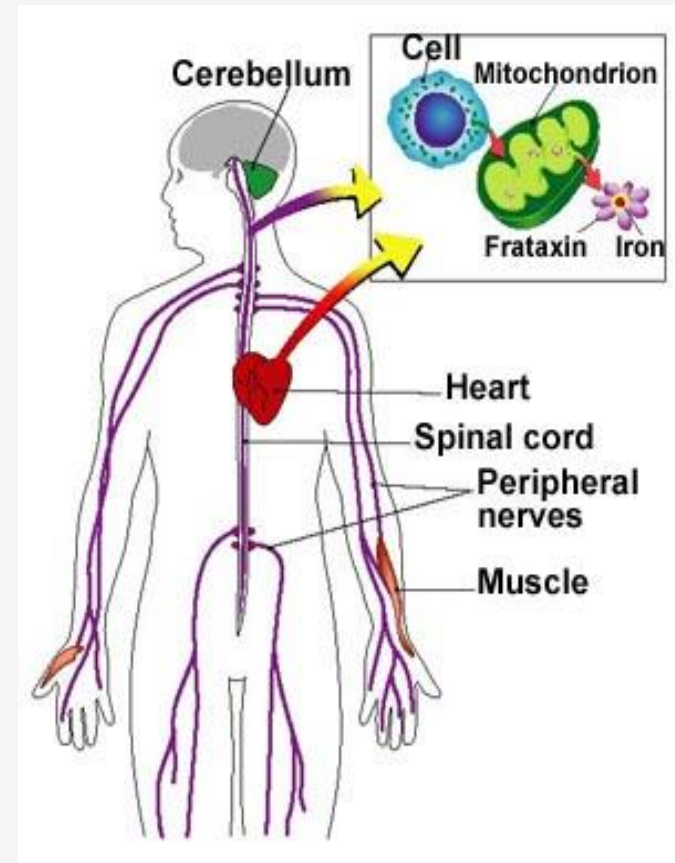

- Hindrer produksjon av proteinet FRAXIN
- Omvendt forhold mellom antall repetisjoner og prognose i større studier

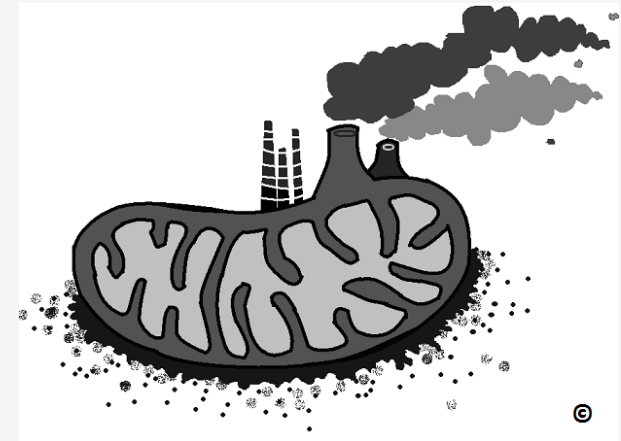
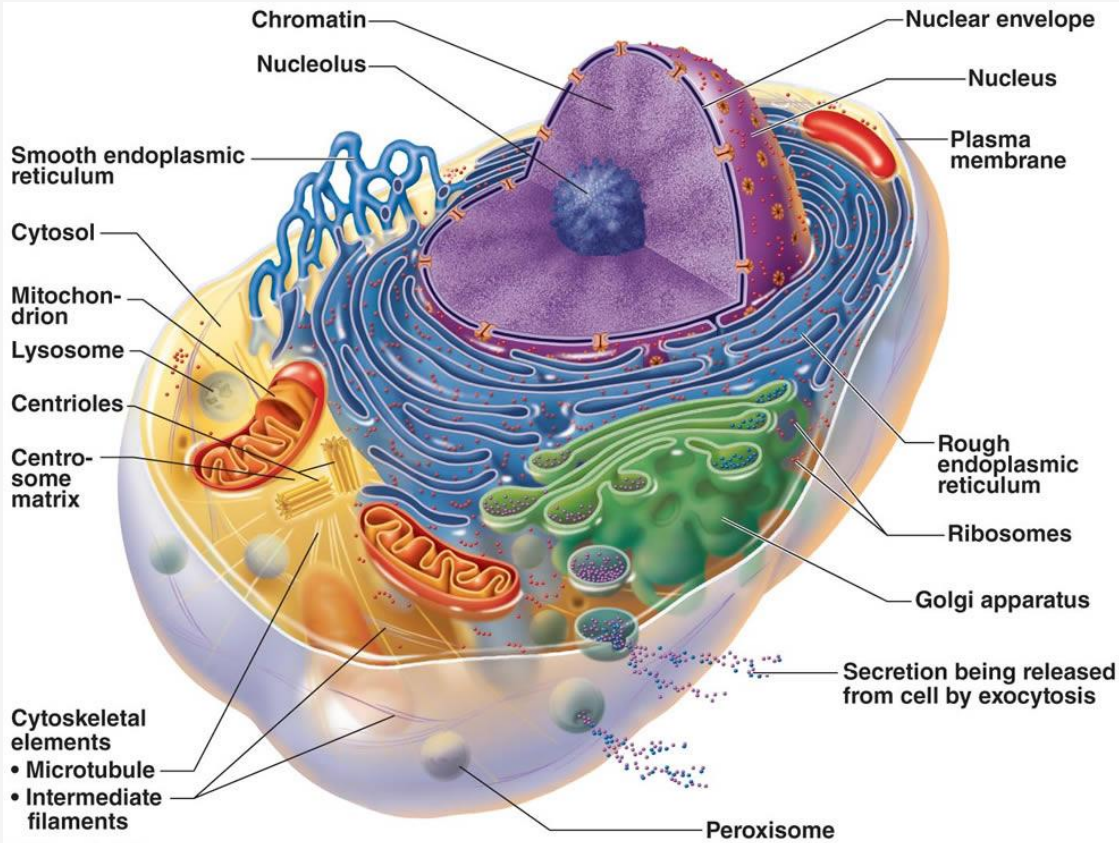

Frataxin

- Protein i mitokondriene (cellens "kraftverk")
- Nøyaktig funksjon **ukjent**
- Sannsynligvis en rolle i antioksidasjon og jernomsetning
- Spesielt høye nivåer av frataxin i
  - Hjerne/nervesystem
  - hjerte,
  - bukspyttkjertel

Mitokondrier

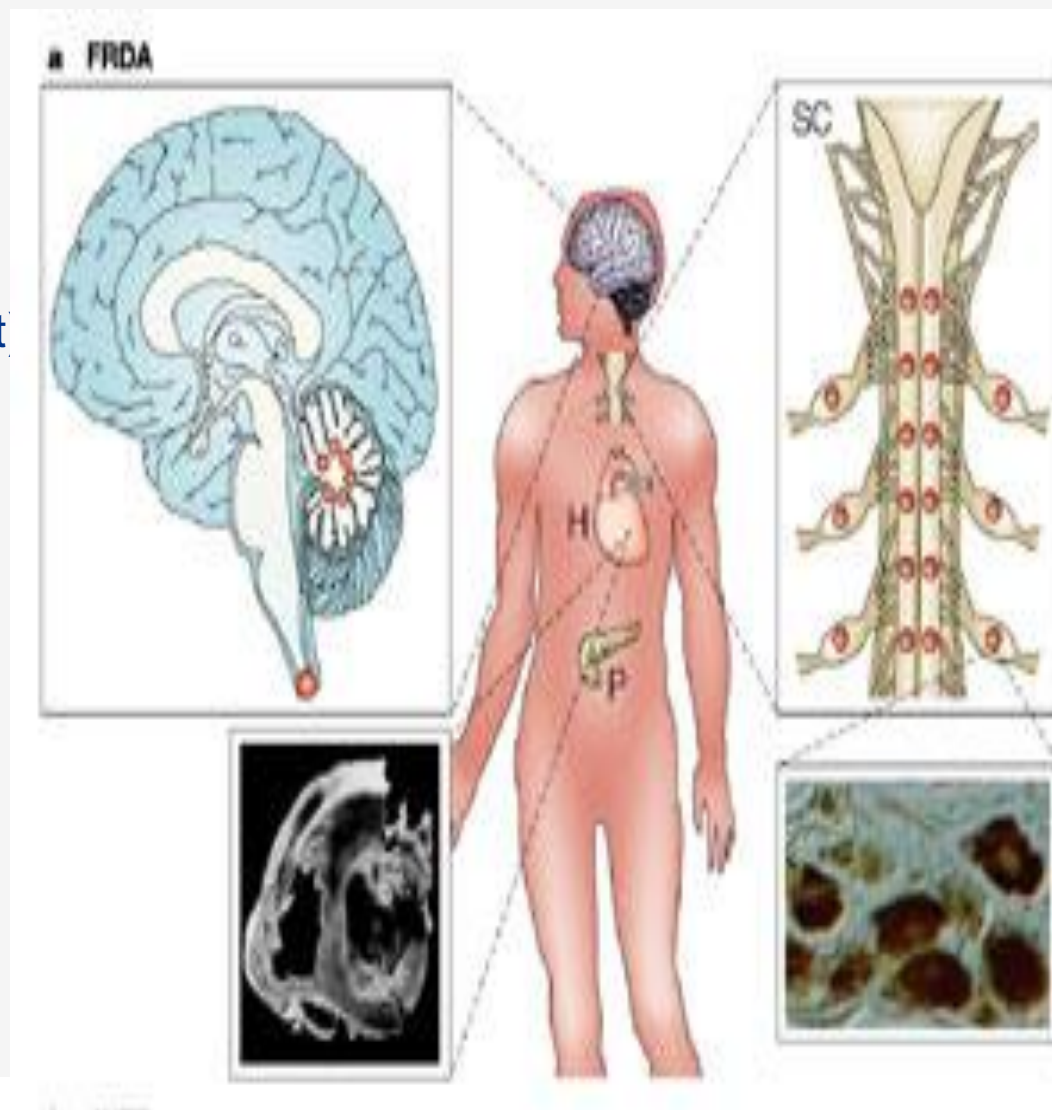

Cellenes energikraftverk

-danner ATP av næringsstoffer og oksygen

Symptomer

- 3 hovedmanifestasjoner
  - Nevrologisk sykdom (inkl. skoliose og hulfot)
  - Hjertesykdom
  - Diabetes

Sykdomsutvikling

- Ofte smygende vansker med gange i ulendt terreng og balansevansker
- ”Spesiell gange”, ofte som ved å være ”full”
- Koordinasjonsvansker i armer og ben
- Vanligvis debut fra 5-25 år
- Kan debutere helt ned i 2-årsalder eller så sent som i 70-årene(!)
- Gradvis utvikling av skoliose og hulfot/spissfot

FRDA sykdomsutvikling (2)

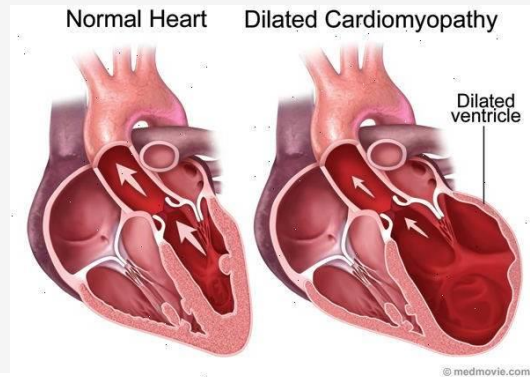
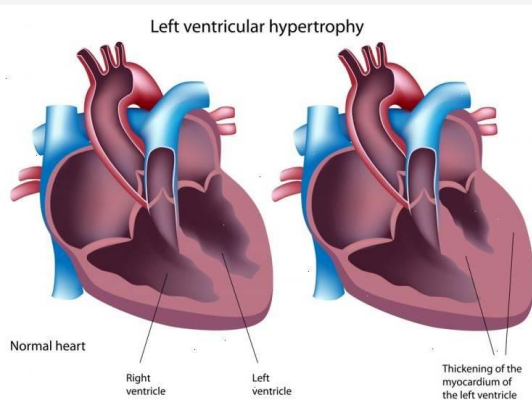
- Koordinasjonsvansker, ”skjelving” (*intensjonstremor*)
- Tap av sansekvaliteter (leddstilling, vibrasjonssans, følesans og temperatursans)
- Muskelsvakhet (*pareser*), muskelsvinn (*atrofi*), stivhet
- Tap av senerereflekser
- Smerter (og spasmer ved pyramidale funn) hos noen

FRDA sykdomsutvikling (3)

- Hjertesymptomer (kan være det første!)
- Kretsløpsforstyrrelser med kalde hender og føtter (*autonom dysfunksjon* i små blodkar)
- Taleproblemer (dysartri), svelgproblemer (dysfagi)
- Synsnervesvekkelse/synsreduksjon (<30%)
- Hørselstap (<50%)
- Ev. sukkersyke (*diabetes mellitus*)(<50%)
- Fatigue/utmattelse

Andre symptomer/funn

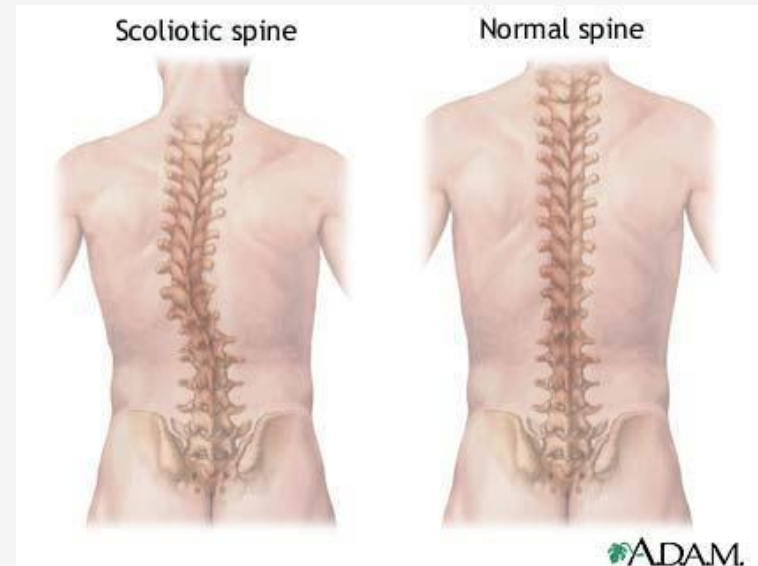
- Hjertesykdom
  - Forstørret hjertemuskel (Hypertrofisk kardiomyopati) hyppigst
    - hos opptil 2/3 ved ekkokardiografi
    - Oftest ved større GAA-repetisjoner
    - Kan også være dilaterende (utvidet), prognostisk mer alvorlig
  - Opptil 95% har EKG-forandringer
    - Varierende betydning

Andre symptomer og funn

- Diabetes mellitus
  - Redusert glukosetoleranse eller diabetes hos ca. 1/3
  - Økt insulinresistens (i mindre grad redusert insulinfrigjøring)
  - Oftest insulinkrevende
- Skoliose
  - Skjevhet i ryggen
  - Kan være aktuelt med operasjon

“Ikke-nevrologiske” symptomer

EFACTS-studien (650 europeiske pasienter)

- Unormale øyebevegelser (90%)
- Skoliose (73,5%)
- Fotdeformiteter (58,8%)
- Vannlatingsvansker (42,8%)
- Hjerteaffeksjon (40,3 %)
- Synsvansker (36,8%)
- Depresjon (14,1%)
- Diabetes (7,1%)

*Reetz et al, Neurology
2018*

FRDA, undersøkelser/diagnose

- Klinisk nevrologisk undersøkelse
- Måling av nerveledningshastighet (nevrografi), som er nedsatt spesielt i visse følenerver
- Andre nevrofysiologiske tester (EEG, VEP, BAP, SEP)
- MR av hodet
- Blodprøver (husk glukose!) og ”gen-tester”
  - OBS: «genpaneler» fanger ikke opp triplettmutasjoner
    - FRDA er separat test!
- Andre spesielle undersøkelser: hjerte-us, lunge-us, øye-us.

Diagnostikk før/etter gentester

- Hardings kriterier fra 1981
  - Hovedkriterier
    - Autosomal recessiv arvegang
    - Debut før 25 år
    - Ataksi i alle fire ekstremiteter
    - Utslukkede senerereflekser
    - Pyramidale tegn
- Etter gentester ble tilgjengelige (1996) større klinisk variasjon
  - Tilfeller med
    - Senere debut
    - Ingen affiserte slektninger (opptil 40%)
    - Bevarte senerereflekser

Cerebellar ataxia

Family history

Positive family history

Dominant

Episodic?

Yes

EA

Try
Diamox
EA1 or 2?

Pure cerebellar

SCA5,6,8,11,
14,15/16,22/19,23,
30,31,38

No

SCA

Cerebellar signs with additional signs

SCA1,2,3,5,7,10,12,13,14,17,18,20,21,27,28,34,35,36,40, DRPLA

Always consider:
Sensory ataxia (perform ENG/EMG), neurodegenerative disorders with a typical phenotypes

Recessive

Use biomarkers

Blood smear
Vitamine E
Cholesterol
Lipoproteins
Albumin
Cholestanol
Phytanic acid
α-foetoprotein
Immunoglobulins
Filipin test

Positive

AT
AT-like
AVED
AOA1/AOA2
ABL
Refsum's
CTX
NPC
ALD

Normal

FRDA
SCAE
ARSACS
SCAN1
ARCA1
ARCA2
SPG7
Other seldom genotypes

Additional clues:

EMG/ENG, MRI
Other organ manifestations (eyes, skin, heart etc)

X-linked

FXTAS
Atypical ALD
X-linked sideroblastic anemia and ataxia
SCAX1, SCAX5, ATP2B3

Consider metabolic / mitochondrial disorders (consider biomarkers)

Consider the family history again, non-informative family?

Recessive disorder or dominant with reduced penetrance?
Go to biomarkers/additional clues or start at the top

MRI	
Cerebellar atrophy	AT, AOA1, AOA2, ARSACS, ARCA1, ARCA2, CTX
No or little cerebellar atrophy	FRDA, AVED, Refsum's, ABL
Neurography, EMG	
Axonal sensorimotor neuropathy	AOA1, AOA2, AT, CTX, Refsum's, ARSACS
Pure sensory neuropathy	FRDA, AVED, ABL, SCAE
No neuropathy	ARCA1, ARCA2, NPC

No family history

Rapid onset:
Stroke?
Immunologic?
(Para)infectious?

Slower onset:
Structural changes?
Neoplasme/paraneoplasia?
Endocrine changes?
Toxic?
Nutritional defects?

No

Yes

Age of onset

<20yr
s

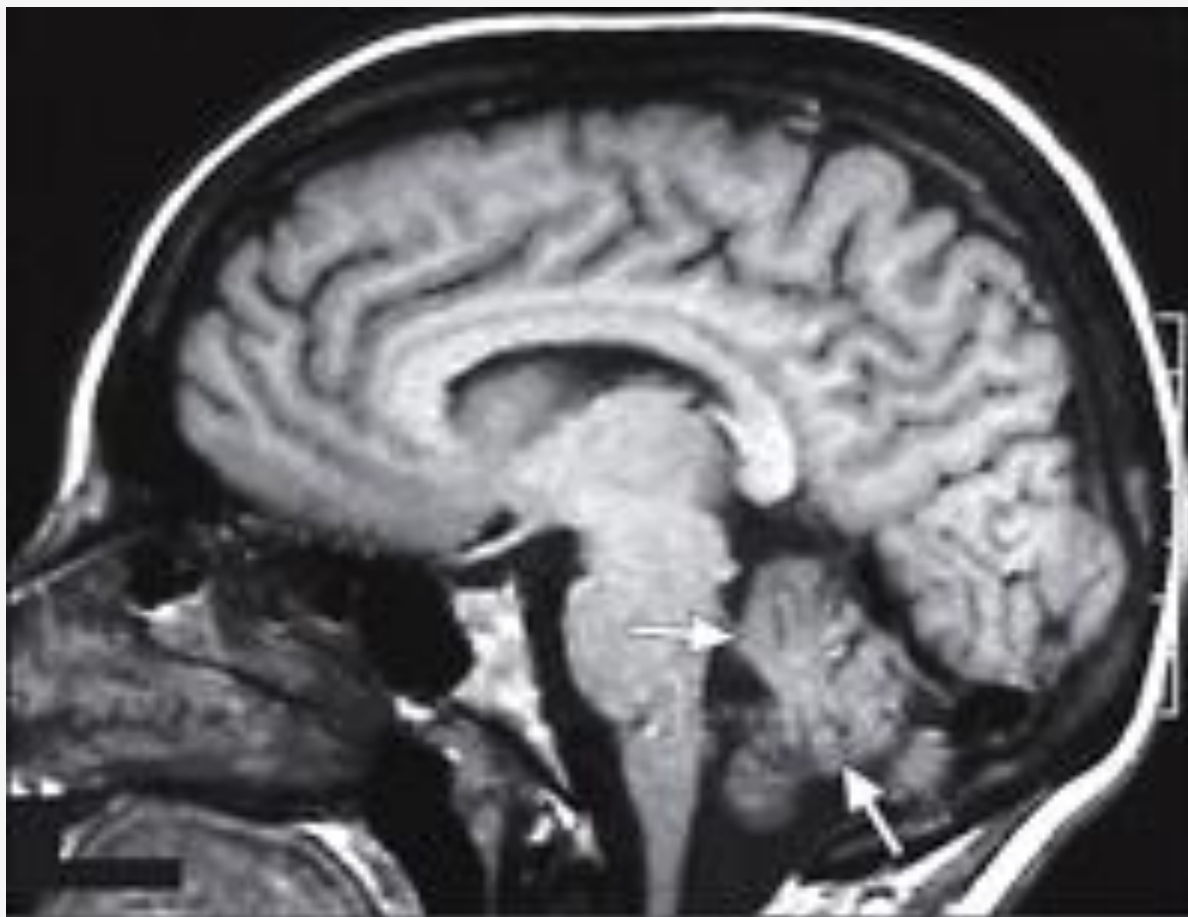
>20yr

>50yr

MSA-c?
Sporadic adult-onset ataxia of unknown origin?
FXTAS?

No

MR av hodet

Behandling

- Ingen kurativ (helbredende) behandling ennå
- Behandling av symptomer og komplikasjoner
- Medisinsk behandling mot
  - Diabetes
  - Hjerteaffeksjon – spesielt rytmeforstyrrelser
  - Spastisitet
  - Vannlatingsvansker
  - Smerter
- Ortopedisk behandling
  - Ortose for fotdeformiteter
  - Korsett/operasjon for skoliose
- Fysioterapi
- Logoped

Veien frem til et legemiddel...

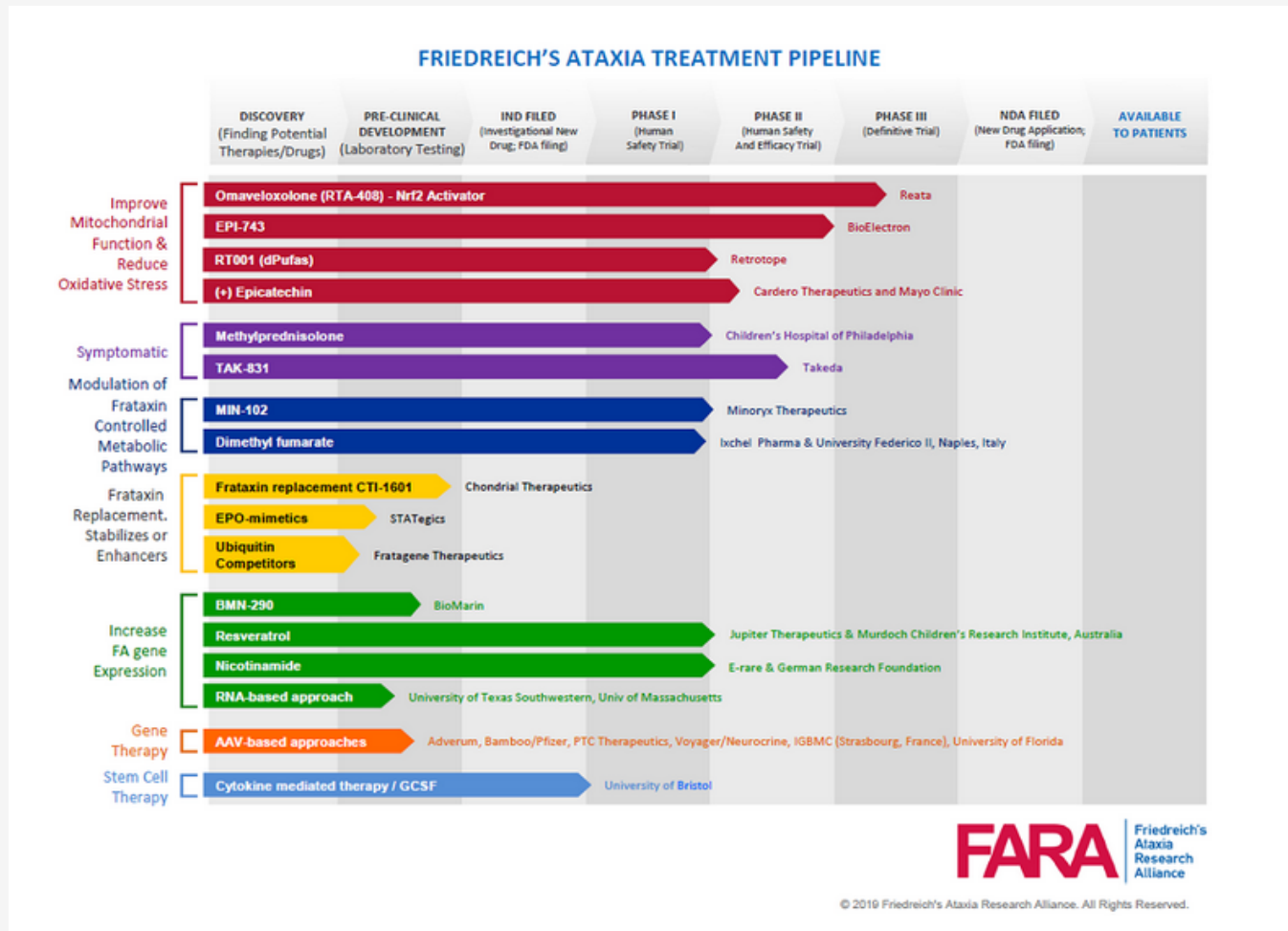
Veien frem til et legemiddel

- Oppdagelse
- Pre-klinisk utvikling
  - Laboratorieforsøk
- Godkjenning som forsøksmedisin
- Fase 1-studie
  - Test av toleranse på mennesker, gjerne unge, friske
- Fase 2-studie
  - Test på pasienter, dosetilpasning
  - «åpne studier»

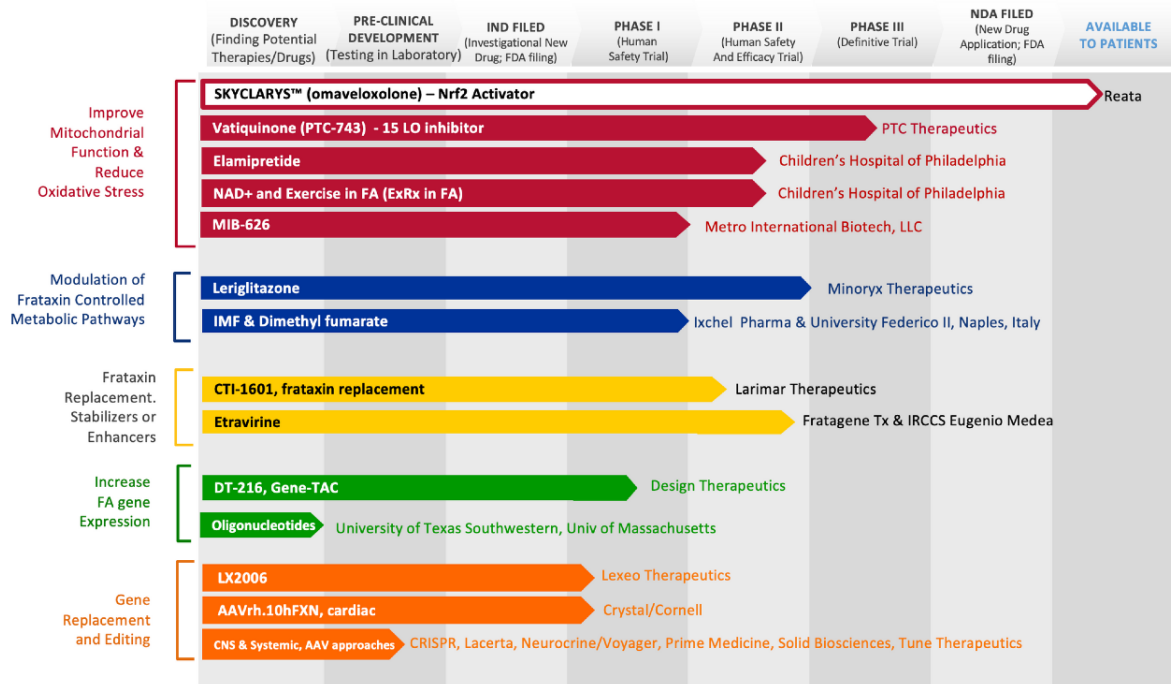
- Fase 3-studie
  - Dokumentasjon av effekt på større pasientgrupper
    - Gjenfinnes effekten funnet tidligere?
    - Hyppighet av bivirkninger
    - Ukjente bivirkninger, spes. sjeldne/etter lengre tids bruk?
  - Placebo-kontrollert
  - Gjerne flere sentre
- Søknad om godkjenning som legemiddel
- Søknad om refusjon/bruk av legemiddelet

Status juni 2019

Status jan 2024

FRIEDREICH'S ATAXIA TREATMENT PIPELINE

© 2023 Friedreich's Ataxia Research Alliance. All rights reserved.

Safety and Efficacy of Omaveloxolone in Friedreich Ataxia (MOXle Study)

David R. Lynch, MD, PhD ¹, Melanie P. Chin, PhD,² Martin B. Delatycki, MD, PhD,³
S. H. Subramony, MD ⁴, Manuela Corti, PT, PhD,⁵ J. Chad Hoyle, MD,⁶
Sylvia Boesch, MD,⁷ Wolfgang Nachbauer, PhD,⁷ Caterina Mariotti, MD,⁸
Katherine D. Mathews, MD,⁹ Paola Giunti, MD, PhD,¹⁰ George Wilmot, MD, PhD,¹¹
Theresa Zesiewicz, MD,¹² Susan Perlman, MD,¹³ Angie Goldsberry, MS,²
Megan O'Grady, PhD,² and Colin J. Meyer, MD²

Objective: Friedreich ataxia (FA) is a progressive genetic neurodegenerative disorder with no approved treatment. Omaveloxolone, an Nrf2 activator, improves mitochondrial function, restores redox balance, and reduces inflammation in models of FA. We investigated the safety and efficacy of omaveloxolone in patients with FA.

Methods: We conducted an international, double-blind, randomized, placebo-controlled, parallel-group, registrational phase 2 trial at 11 institutions in the United States, Europe, and Australia (NCT02255435, EudraCT2015-002762-23). Eligible patients, 16 to 40 years of age with genetically confirmed FA and baseline modified Friedreich's Ataxia Rating Scale (mFARS) scores between 20 and 80, were randomized 1:1 to placebo or 150mg per day of omaveloxolone. The primary outcome was change from baseline in the mFARS score in those treated with omaveloxolone compared with those on placebo at 48 weeks.

Results: One hundred fifty-five patients were screened, and 103 were randomly assigned to receive omaveloxolone (n = 51) or placebo (n = 52), with 40 omaveloxolone patients and 42 placebo patients analyzed in the full analysis set. Changes from baseline in mFARS scores in omaveloxolone (-1.55 ± 0.69) and placebo (0.85 ± 0.64) patients showed a difference between treatment groups of -2.40 ± 0.96 ($p = 0.014$). Transient reversible increases in aminotransferase levels were observed with omaveloxolone without increases in total bilirubin or other signs of liver injury. Headache, nausea, and fatigue were also more common among patients receiving omaveloxolone.

Interpretation: In the MOXle trial, omaveloxolone significantly improved neurological function compared to placebo and was generally safe and well tolerated. It represents a potential therapeutic agent in FA.

Omaveloxolone

- «Omav», Skyclarys
- FDA-godkjent i feb -23
- Første godkjente medisin mot FRDA
- Søkt om EMA-godkjenning, forventet feb -24
  - Anbefalt godkjenningskomiteen i des -23
- Forventes godkjent som legemiddel av Legemiddelverket i Norge i mars -24

- Søknad til Beslutningsforum for Nye Metoder
  - det nasjonale systemet for prioritering av hvilke medisinske tiltak som skal innføres i, og finansieres av den norske spesialisthelsetjenesten
  - Forventet behandlingstid ca. 1 år
- Tilgjengelig for norske pasienter sommeren 2025?

Omaveloxolone

- NrF2-aktivator
  - Anti-oksiderende og anti-inflammatorisk effekt
- Tablettbehandling

Omaveloxolone

- MOXle-studien publisert i 21:
  - N=103 pas (16-40 år), randomisert til aktiv behandling eller placebo, fulgt i 48 uker

Resultat

- Statistisk signifikant effekt på nevrologisk funksjon:
- mFARS-score (0-93) 2,40 (p=0.014) poeng lavere i behandlings- enn placebogruppen etter 48 uker
  - Spesielt stabilitet i oppreist stilling - koblet til mobilitet
  - Mindre effekt ved pes cavus
  - Størst effekt hos yngre
  - Også noe effekt i PGIC (patient global impression of change) og FA-ADL
  - Klinisk relevant effekt??
- Bivirkninger: hodepine, kvalme, økning i leverenzzymer
  - Ingen alvorlig leverskade, reversibel økning

Omaveloxolone

- I den åpne forlengelses-studien ser man vedvarende effekt
- Startet studier hos barn
- Foreløpig:
  - Godkjent behandling for pasienter >16 år i USA
  - Kan bli aktuelt for norske pasienter våren 2025

Idebenone

- Anti-oksidant, Q-10-analog
- Viste i noen små studier lovende resultater i små studier, spesielt hos barn med hjerteaffeksjon
- Senere studier har ikke kunnet bekrefte samme effekt, og spesielt ikke vist signifikant bedring av nevrologisk funksjon
  - Mulig i høyere doser?
- 1 prospektiv studie av 38 pas. med forstørret hjerte viste 20% reduksjon av hjertestr hos halvparten av pasientene - klinisk relevant?
- Større nyere studie viste ingen effekt på "harde endepunkter" – hjertesykdom
- Ikke lenger refusjon, selges som kosttilskudd

Imukin

- Interferon gamma – immunmodulerende medisin som brukes i behandling av andre sjeldne sykdommer som kronisk granulomatøs sykdom
- I 2012 studie som viste Interferon gamma økte frataxin-nivået i både celler og dyremodeller av Friedreich ataxia.
- Pilotstudie (open-label) I 2013 – bedring av nevrologisk funksjon (Obs: open-label, ikke placebogruppe)

RESEARCH ARTICLE

Randomized, double-blind, placebo-controlled study of interferon- γ 1b in Friedreich Ataxia

David R. Lynch¹, Lauren Hauser¹, Ashley McCormick¹, McKenzie Wells¹, Yi Na Dong¹, Shana McCormack² , Kim Schadt¹, Susan Perlman³, Sub H. Subramony⁴, Katherine D. Mathews⁵, Alicia Brocht⁶, Julie Ball⁷, Renee Perdok⁷, Amy Grahn⁷, Tom Vescio⁷, Jeffrey W. Sherman⁷ & Jennifer M. Farmer⁸

¹Division of Neurology, Children's Hospital of Philadelphia, 502 Abramson Research Center, 3615 Civic Center Blvd, Philadelphia, Pennsylvania, 19104-4318

²Division of Endocrinology & Diabetes, Children's Hospital of Philadelphia, Philadelphia 19104

³Department of Neurology, University of California Los Angeles, Box 956975, 1-167 RNRC, Los Angeles, California 90095

- Fase 3-studie med placebogruppe – stanset før tiden fordi man ikke kunne finne noe forskjell i nevrologisk funksjon mellom placebo og aktiv behandling
- Ikke etablert behandling mot Friedreich ataksi

Etravirine

RESEARCH ARTICLE

Drug Repositioning Screening Identifies Etravirine as a Potential Therapeutic for Friedreich's Ataxia

Giulia Alfedi, MSc,¹ Riccardo Luffarelli, MSc,¹ Ivano Condò, PhD,¹ Giorgia Pedini, MSc,² Liliana Mannucci, PhD,² Damiano S. Massaro, PhD,¹ Monica Benini, PhD,^{1,3} Nicola Toschi, PhD,^{4,5} Giorgia Alaimo, PhD,^{1,3} Luca Panarello, MSc,¹ Laura Pacini, PhD,² Silvia Fortuni, PhD,¹ Dario Serio, BS,¹ Florence Malisan, PhD,¹ Roberto Testi, MD^{1,3} and Alessandra Rufini, PhD^{1,3*}

¹Laboratory of Signal Transduction, Department of Biomedicine and Prevention, University of Rome "Tor Vergata", Rome, Italy

²Laboratory of Molecular Neurobiology, Department of Biomedicine and Prevention, University of Rome "Tor Vergata", Rome, Italy

³Fratagene Therapeutics Srl, Rome, Italy

⁴Medical Physics Section, Department of Biomedicine and Prevention, University of Rome "Tor Vergata", Rome, Italy

⁵Department of Radiology, Athinoula A. Martinos Center for Biomedical Imaging and Harvard Medical School, Boston, Massachusetts, USA

ABSTRACT: Background: Friedreich's ataxia is an autosomal-recessive cerebellar ataxia caused by mutation of the frataxin gene, resulting in decreased frataxin expression, mitochondrial dysfunction, and oxidative stress. Currently, no treatment is available for Friedreich's ataxia patients. Given that levels of residual frataxin critically affect disease severity, the main goal of a specific therapy for Friedreich's ataxia is to increase fra-

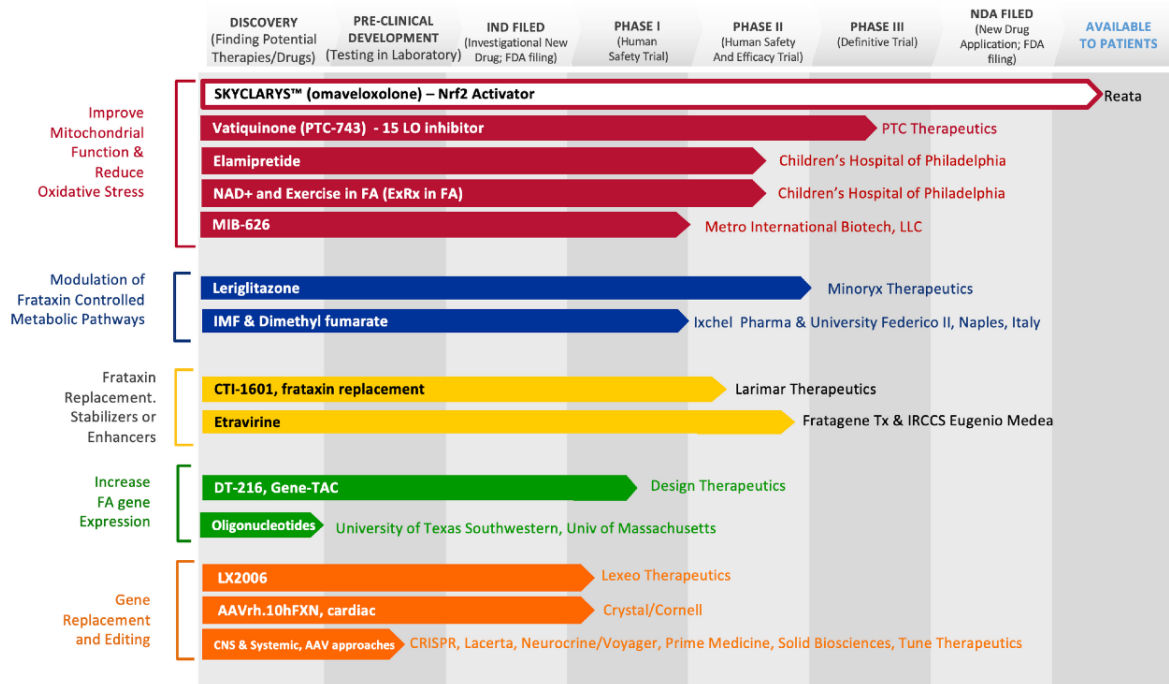
taxin levels in cells derived from Friedreich's ataxia patients, by enhancing frataxin messenger RNA translation. Importantly, frataxin accumulation in treated patient cell lines is comparable to frataxin levels in unaffected carrier cells, suggesting that etravirine could be therapeutically relevant. Indeed, etravirine treatment restores the activity of

Etravirine

- HIV-medisin, tolereres godt ved HIV
- I “high throughput screening” vist effekt på frataxin-nivå i cellemodeller
- Gir økt frataxin-nivå i celler fra Friedreich-pasienter (immunceller og hudceller)
- Spennende! MEN:
  - Kun gjort forsøk i laboratorieskåler på celler som ikke er affisert ved Friedreich ataksi
    - Vet ingenting om effekten i nerve- og hjerteceller
    - Vet ingenting om effekten i en levende organisme
    - Vet ingenting om toleransen av medisinen hos Friedreich-pas
- Trengs kliniske studier på pasienter (og dyr)

Status jan 2024

FRIEDREICH'S ATAXIA TREATMENT PIPELINE

FARA | Friedrich's Ataxia Research Alliance

© 2023 Friedreich's Ataxia Research Alliance. All rights reserved.

Oppfølging ved Friedreich ataksi

- Medikamenter
  - Ingen kurativ behandling ennå
  - Medisiner for andre organmanifestasjoner
    - Diabetes, hjertemedisiner osv
  - Nevrologisk – symptomatiske medisiner
    - Baklofen, neurontin osv
- Ikke-medikamentelle tiltak
  - Tverrfaglig!!
    - Fysioterapi, ergoterapi, logoped, sosionom, psykolog, ernæringsfysiolog etc

Ikke-medikamentelle tiltak

- Fysioterapi/trening
  - Vist effekt både på kort og lang sikt
  - Koordinasjons-/balansetrening
  - Videospill-trening!
  - Manuell tøying
  - Bassengtrening
  - Lungefysioterapi
- Logoped
  - Tale
  - Svelging

Clinical guidelines

- Vanskelig å lage evidens-baserte retningslinjer for oppfølging ved sjeldne sykdommer
- Første retningslinjer for Friedreich ataksi i 2014: «Consensus Clinical Management Guidelines for Friedreich Ataxia»
  - 39 internasjonale eksperter
  - 62% av 142 punkter uten sikker evidens, men enighet blant ekspertene, «good practice points»

Oppdaterte retningslinjer 2022

- Utarbeidet av 70 klinikere, 7 pasienter med FRDA, 4 pårørende
- 17 hovedtemaer

Corben et al.
Orphanet Journal of Rare Diseases (2022) 17:415
<https://doi.org/10.1186/s13023-022-02568-3>

Orphanet Journal of
Rare Diseases

POSITION STATEMENT

Open Access

Clinical management guidelines for Friedreich ataxia: best practice in rare diseases

Louise A. Corben^{1,2,3*} , Veronica Collins¹, Sarah Milne^{1,2,4,5}, Jennifer Farmer⁶, Ann Musheno⁶, David Lynch⁷, Sub Subramony⁸, Massimo Pandolfo⁹, Jörg B. Schulz^{10,11}, Kim Lin¹² and Martin B. Delatycki^{1,2,13} on behalf of the Clinical Management Guidelines Writing Group

Abstract

Background: Individuals with Friedreich ataxia (FRDA) can find it difficult to access specialized clinical care. To facilitate best practice in delivering healthcare for FRDA, clinical management guidelines (CMGs) were developed in 2014. However, the lack of high-certainty evidence and the inadequacy of accepted metrics to measure health

- Siden 2014
  - ny metode for å kvalitetssikre retningslinjer – GRADE
  - Pas. med FRDA og pårørende med i panelet
    - Viktig for å forstå hvilke behov!
  - Nye temaer: akuttmedisin, digital teknologi, mental helse
- Ment for å kunne gi et evidensbasert rammeverk for oppfølging av FRDA-pasienter
- Fortsatt viktig med individuell tilpasning
- <https://frdaguidelines.org>

Clinical Management Guidelines for Friedrich Ataxia (FRDA)

[HOME](#) | [TABLE OF CONTENTS](#) | [ABBREVIATIONS](#) | [SEND FEEDBACK](#) | [EMERGENCY CARE](#) | [SEARCH](#)

Home

[Introduction](#) | [Methodology](#) | [Outcome](#) | [Disclaimer](#) | [Intended Use](#) | [Funding](#) | [Steering Committee](#) | [Authors](#) | [Patient & Caregiver Panel](#) | [2022 Guidelines Publication](#) | [2014 Guidelines](#) | [Dedication](#)

Introduction

Despite significant progress in the search for disease modifying agents, the chronic, progressive nature of Friedrich ataxia (FRDA) continues to have a profound impact on the health and well-being of affected individuals. As for those living with other rare diseases, individuals with FRDA often find it difficult to access expert specialist multi-disciplinary care for long-term, evidence-based management. In response to this need, the Consensus Clinical Management Guidelines for Friedrich Ataxia were developed and published in 2014¹. Since this time, some new evidence in managing FRDA has emerged warranting an update of the Clinical Management Guidelines (CMGs), but the challenges of developing guidelines for rare diseases remain. In particular, the lack of adequately powered studies means that many management recommendations are based on low-certainty evidence. Deciding to update the guidelines provided an opportunity to consider alternative methods of grading the evidence and establishing the strength of the recommendations, to

Table 2 Clinical management guidelines for Friedreich ataxia—topics

1	Overview of Friedreich ataxia
2	Potential disease modifying therapies for Friedreich ataxia
3	Neurological components of Friedreich ataxia
3.1	Upper limb dysfunction
3.2	Strength, balance, mobility and reduction of falls in ambulant individuals
3.3	Strength, balance, mobility and reduction of falls in non-ambulant individuals
3.4	Spasticity and spasms
3.5	Dysarthria
3.6	Dysphagia
3.7	Vision
3.8	Lower urinary tract and bowel function
3.9	Sexual function
3.10	Auditory and vestibular function
3.11	Cognitive function
4	The heart and cardiovascular system
5	Surgical and anesthetic considerations
6	Pulmonary function and sleep disturbance
6.1	Reduced pulmonary function and pulmonary infection
6.2	Sleep disordered breathing and hypoventilation
6.3	Restless legs and/or periodic limb movements in sleep
7	Fatigue
8	Pain
9	Orthopedic issues
10	Endocrine and metabolic issues
10.1	Diabetes
10.2	Osteoporosis
10.3	Assessing nutritional status
11	Genetic issues
12	Compound heterozygosity
13	Family planning and pregnancy
14	Mental health issues
14.2	Depression
14.3	Anxiety
14.4	Psychosis
15	Presentations to the emergency department
16	Digital and assistive technologies
17	End of life care
17.1	Advance care planning
17.2	Palliative care
17.3	End of life hospice care

Viktige punkter

- Nevrologisk funksjon
  - Funksjon i overekstremiteter
    - Anbefales min. årlig vurdering av funksjon i overekstremiteter av tverrfaglig team for å optimalisere selvhjulpenhet
  - Styrke, balanse, mobilitet og reduksjon av fall hos ambulante
    - Tverrfaglig vurdering av mobilitet og faktorer som kan påvirke dette (balanse, styrke, spastisitet, redsel for fall) min årlig
    - Anbefales multi-fasettert rehabilitering fremfor fokuserte tiltak mot ett punkt
    - Øvelser/rehabilitering min. 3x/uke
    - Kardiovaskulær-/utholdenhetstrening med gradvis oppstart og intensitetsøkning og oppmerksomhet rundt evt. symptomer vurderes trygt og anbefales både med og uten hjerteaffeksjon

- Styrke, balanse, mobilitet og fallforebygging hos ikke-ambulante
  - Min. årlig vurdering av mobilitet (inkl. mulighet til forflytning) og bidragende faktorer (balanse, styrke, spastisitet, omgivelser)
  - Stående og sittende balanseøvelser
  - Styrketrening anbefales, men obs. «overtrening» i overekstremiteter som kan være viktig for forflytning
  - Kardiovaskulær trening anbefales, med gradvis oppstart og intensitetsøkning og oppmerksomhet rundt evt. symptomer vurderes trygt og anbefales både med og uten hjerteaffeksjon

Spastisitet og spasmer

- Alle bør vurderes mtp spastisitet, smerter og spasmer
- Evt. forverrende faktorer som infeksjon, smerter, obstipasjon, diare, dehydrering og trykksår bør kartlegges, spes. ved rask forverring
- Pas. og pårørende bør informeres om hvordan man følger med på spastisitet og spes. kontrakturutvikling
- Ikke-farmakologiske tiltak (styrketrening, strekkeøvelser, fysioterapi) førstevalg
  - Også for å forsterke effekten av medikamentell beh.
- Lokal farmakologisk behandling (f.eks. Botulinumtoksin) etter nøye vurdering av spastisitet vs. Mobilitet
- Systemisk medikamentell behandling (f.eks. Baklofen, gabapentin, benzodiazepiner) om det kan redusere smerte og øke mobilitet

- Seksualfunksjon
  - Evaluering av seksualfunksjon bør være en del av rutineundersøkelse
    - Både ereksjonsvansker, lubrikasjonsvansker, fysisk kapasitet og psykologiske aspekter
  - Fosfodiesterase-5 hemmer (Viagra) aktuelt ved ereksjonsvansker
- Hørsels- og balansefunksjon
  - Bør gjøres årlig vurdering, evt. hyppigere ved opplevd endring
  - Ofte vansker med å skille lyder fra bakgrunnsstøy, må vurdere effekten av høreapparater
  - Lydforsterkningsutstyr/teleslynger ofte effektivt!

- Dysartri
  - Anbefales målrettet logoped-behandling
- Synsvansker
  - Bør ha vurdering av øyelege ved visus $<1/10$
- Urinveis- og tarmvansker
  - Bør spørres om!
  - Bør vurderes urinveisinfeksjon og gjøres resturinmåling før evt. behandling
  - Anti-muskarinerg behandling aktuelt ved overaktiv blære
  - Botulinumtoksin- eller suprapubisk kateter alternativer
  - Ved resturin > 100 ml er RIK aktuelt
  - Vanlige tiltak ved obstipasjon, fekal lekkasje

Hjerte- og karaffeksjon

- EKG og ekko cor (UL-undersøkelse) bør gjøres ved diagnosetidspunkt, deretter min. årlig
- Ved hjertebank/mistanke om rytmeforstyrrelser er 24-timersregistrering eller loop-recorder aktuelt
- Kardiologisk vurdering ved avvik på prøver eller hjertesuspekterte symptomer
- Bør ha hjertemedisinsk vurdering før større kirurgi, samt ekstra oppmerksomhet under og etter opr.
  - Helst hjerteintensiv beredskap
- Ingen holdepunkter for effekt på hjertefunksjon av behandling med hjertemedisin hos pasienter med normal hjertefunksjon
- For spesifikke behandlingsforslag, se retningslinjer
- Avansert hjertesviktbeh inkl. pacemaker og hjertetransplantasjon kan være aktuelt etter totalvurdering

Lungefunksjon og søvnforstyrrelser

- Pasienter med avansert FRDA bør monitoreres årlig for redusert lungekapasitet, spes. restriktiv lungesykdom og søvnrelaterte pustevansker
  - Vurdering av symptomer + spirometri
  - Kan være aktuelt med hostemaskin, lungefysioterapi
  - Ved tegn til nattlig pustebesvær/søvnapne kan CPAP være aktuelt

- **Fatigue**

- Kan være vanskelig å identifisere, anbefales standardiserte kartleggingsverktøy, f.eks. Modified Fatigue Impact Scale
- Foreslås
  - atferdstiltak (mindfulness, energikonservering, bruk av hjelpemidler, søvnhygiene, stressmestring, kognitiv terapi, avspenning)
  - Moderat fysisk aktivitet
  - Vurdere indikasjon for antidepressiva, evt. antioksidanter

- Smerter

- Nevropatiske smerter

- God smerteanamnese og –undersøkelse
    - Medikamenter anbefales (f.eks gabapentin, pregabalin, lamotrigin, amitryptilin)
    - Viktig med god fotpleie!
    - Pass på god stilling i rullestol, ved forflytning og daglige aktiviteter

- Ikke-nevropatiske smerter

- Fysioterapi førstelinjebehandling
    - Om utilstrekkelig effekt, smertestillende

- Skoliose
  - Spinalundersøkelse bør gjøres regelmessig
  - Konservativ behandling, inkl. korsettbehandling i vekstspurter/mellom 10-16 år, bør tilstrebes og kan bidra til å utsette kirurgi
  - Kirurgi kan vurderes ved kurve > 40 grader
- Fotdeformiteter
  - Ortopedisk kirurgi kan vurderes om det kan bidra til å øke mobilitet/forenkle forflytning
  - Ortoser kan være aktuelt

- Diabetes mellitus

- Minimum årlig screening for DM med HbA1c og fastende b-glukose
  - Evt. oral glukosebelastning hvis avvik på prøvene
- Hos voksne: anbefales individuell tilnærming til behandling, ikke evidens for å foretrekke insulin, metformin eller nyere diabetesmedisiner, evt. kombinasjoner
- Hos barn: Insulin foreslått som førstelinjebehandling hos de fleste

- Osteoporose
  - Kartlegging av vit. D- og kalsiumnivå ved lav bentetthet
  - Årlig kartlegging av vit. D-nivå
  - Alle voksne med FRDA bør screenes for osteoporose med DXA-scan, bør vurderes hos barn
- Ernæringsstatus
  - BMI, høyde og vekt bør kartlegges årlig

- Graviditet/familieplanlegging
  - Partner bør få tilbud om bæreresting
  - Kvinner bør oppfordres til å få barn tidlig i sin sykdom
  - Ved hjerteaffeksjon bør kvinnen får rådgivning før graviditet, samt tett oppfølging av kardiolog
  - Glukosebelastningstest bør gjøres i uke 24-28
  - Vaginal fødsel kan gjennomføres av de fleste
  - Tett fosterovervåkning under fødsel anbefales

Mental helse

- Depresjon
  - Pasientene bør vurderes jevnlig mtp risiko for depresjonsutvikling
  - Kan ha nytte av rådgivning, spes. ifm endringer i funksjonsnivå
  - ved identifisert depresjon bør man behandle medikamentelt og med samtaleterapi
  - Ledsagende livsstiltak anbefales inkl. trening, kosthold, sosiale aktiviteter
- Angst
  - Anbefales medikamentell- og samtaleterapi

Akuttsituasjoner - tips

- **Brystsmerter**
  - koronarsykdom ikke er hyppigere ved FRDA
  - EKG er vanligvis unormalt ved FRDA
  - Troponin kan være økt ved FRDA uten koronarsykdom
    - Gjentatte målinger viktig!
  - FRDA-pas. kan være disponert for lungeemboli pga immobilisering
  - Atrieflimmer kan gi angina-liknende smerter
- **Diabetes**
  - Diabetes-screening bør gjøres hos alle FRDA-pas. som har akutt sykdom
  - Følge vanlige regningslinjer ved behandling

Til fastlege

- Hjelp til å etablere tverrfaglig tilbud
  - Fysioterapeut
  - Ergoterapeut/hjelpemidler
  - Logoped
- Årlig kontroll av fastende b-sukker og HbA1c
  - Lav terskel for å ta prøver også utover dette, spes. ved akutt sykdom
- Årlig kontroll av D-vitamin
- Ernæringsssituasjon? Kartlegge BMI
- Osteoporose – DXA-scan hos alle voksne
- Vurdering av depresjon jevnlig
- Årlig EKG, ekko cor (ofte via kardiolog)
  - Lav terskel for å tenke hjerteaffeksjon
- Spør om blære-/tarm- eller seksuell problematikk
- Konsulter <https://frdaguidelines.org/> eller nevrolog

Oppfølging

- God fastlege!
- Nevrologisk konsultasjon hvert år
- Hjertemedisinsk kontroll hvert år (om symptomfri)
- Lungefunksjonsvurdering
- Fysioterapi
- Ergoterapi m/tilrettelegging av skole og arbeidsplass
- Logoped – tale og svelging
- Kartlegge ernæringsstatus. Ernæringsfysiolog?
- Tiltak mot evt. synsvansker og hørselsreduksjon
- Vannlatingsvansker – urodynamisk undersøkelse?
- Fatigue
- Psykososiale støttetiltak
- Hjelpemidler

Oppfølging

Kan være behov for:

- Ortoped
- Hjertespesialist
- Lungelege
- Evt. Øyelege
- Endokrinolog
- Fysioterapeut
- Logoped
- Ergoterapeut
- Psykolog
- Sosionom

Vår drøm – et årlig tilpasset rehabiliteringsopphold!

Takk for meg!

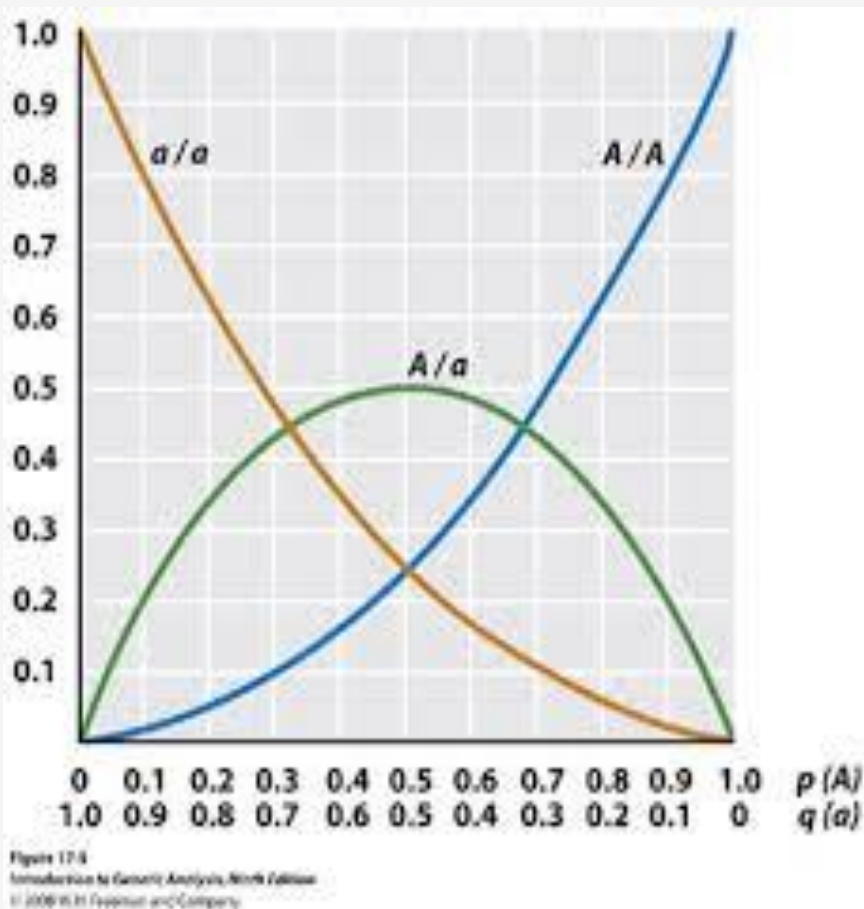

Prognose

- Svært varierende
- Korrelert til antall GAA-repetisjoner på den korteste ekspansjonen – på gruppenivå
- Eldre studier har rapportert relativt tidlig død
  - Komplikasjoner til hjertesykdom
  - Luftveisproblematikk
- MEN – andre muligheter til behandling av hjerte-/lungekomplikasjoner i dag
- Også andre sykdommer i disse statistikkene (før gentester ble tilgjengelig)

Bærerfrekvens

- Hardy Weinbergs lov

$$p^2 + 2pq + q^2 = 1$$

- p og q: allelfrekvenser
- Estimert bærerfrekvens v/ prevalens 1/191 000:
1/210

Bærerfrekvens i Oslo

- 1376 friske, anonymiserte etnisk norske blodgivere (2752 alleler) ble testet for GAA-ekspansjon i *FXN*-genet
- Beregnet bærerfrekvens basert på forekomst hos etnisk norske: **1/210**
- Funn:
  - 7 sikre ekspanderte alleler ble identifisert
  - Kun heterozygote
  - Observert bærerfrekvens:

$$7/1376 = \mathbf{1/196} \quad 95\% \text{ C.I.}=(1/752 - 1/112)$$